

Kolektivní monografie *Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe* se skládá z textů referátů proslavených na mezinárodní konferenci „Preparing for Death in Medieval and Early Modern Europe“, která se konala 14. a 15. května 2013 v Helsinkách. Editorcky monografie se specializují na různorodá témata. Mia Korpiola se roku 2014 stala profesorkou dějin práv na University of Turku a věnuje srovnávacím dějinám práva; Anu Lahtinen se zaměřuje na kulturní historii období středověku a raného novověku, je docentkou finské a severské historie na University of Turku a University of Helsinki. Mezi autorkami a autory jednotlivých příspěvků nalezneme významné historiky starších dějin z Dánska, Švédska, Norska, Finska a Polska.

Úvodní článek *Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe: An Introduction* pocházející z pera editorek publikace se zamýšlí nad problematikou křesťanského ideálu tzv. dobré smrti (*mors beata*) a očistce — náhlou smrt lidí vnímali jako ostudnou a hroznou. Smrt znamenala jedinou jistotu, bohužel ovšem zcela nepředvídatelnou, jež měla drtivý emocionální dopad na pozůstalé. Směsici smutku, truchlení, ale i úlevu doprovázel společenský tlak na to, aby dospělí projevovali své emoce přiměřeně. V tomto směru byly ženy považovány za emocionálnější stvoření, jimž se tolerovalo více citových projevů nežli mužům. Po prvotním truchlení následovala péče o spásu duší zemřelých. Ve zkoumaném období můžeme pozorovat vícero „kultur smrti“: křesťanskou, pohanskou, reformační a samozřejmě také zvyky a praktiky jednotlivých minoritních odpadlických křesťanských odnoží. Tyto všechny existovaly paralelně vedle sebe, ale v mnoha věcech se navzájem prostupovaly. Smrt byla všudypřítomná, v minulosti s ní lidé přicházeli více do kontaktu než lidé moderní doby, zapojovali se do předsmrtných a posmrtných rituálů. Příprava na posmrtné směřování lidské duše u katolíků zahrnovala vyznání hříchů, pokání, napravení, souběžně s tím můžeme pozorovat snahu některých jedinců zanechat památku na svůj pozemský život, podobizny, památníky, literární práce a jiná umělecká díla.

Ve studii *The Remembrance of the Deceased in the Traditional Polish Culture of the Middle Ages*¹ Beata Wojciechowska zkoumá interakce mezi křesťanským a pohanským pojetím umírání a smrti a pokouší se identifikovat prvky někdejšího slovanského kalendáře, jež byl v raném středověku inkorporován do systému křesťanských svátků. Celý rok tak byl prodchnut rituálními kontakty s mrtvými a očekáváním jejich návratu. Příspěvek Anne Irene Riisøy se dotýká různých druhů kultur smrti, jež vedle sebe existovaly ve středověkém Norsku, a zároveň se věnuje dějinám práva. Její studie *Deviant Burials: Societal Exclusion of Dead Outlaws in Medieval Norway*² se zabývá psanci, kteří pozbyli právní ochrany a mohli být kýmkoliv beztrestně zabiti. Po smrti jim zůstával odepřen křesťanský pohřeb na hřbitově. Obecný lid měl chápat, že zatímco někteří jedinci patří na hřbitov, jiní zjevně ne, přičemž určujícím faktorem bylo chování každého jednotlivce. Psanci, tento pro dobovou společnost „nejhorší druh

1 „Památka zesnulých v tradiční středověké polské kultuře“.

2 „Neobvyklé pohřby. Společenské vyloučení psanců ve středověkém Norsku“.

zločinců“, tak nalézali místo posledního odpočinku poblíž místa svého úmrtí. Riisøy prokazuje, že pravidla o vyloučení psanců dokládají už nejstarší norské křesťanské zákony, mající původ ve vikingských předkřesťanských ustanoveních.

Viktor Aldrin se ve stati *Parental Grief and Prayer in the Middle Ages: Religious Coping in Swedish Miracle Stories*³ zaměřuje na zármutek rodičů a hledání útěchy v náboženství, konkrétně ve středověkých švédských miráklech. Tyto příběhy, zaznamenané ve 14. a 15. století, pocházejí ze sbírek sv. Brigity Švédské, blahoslaveného biskupa Nilse Hermanssona z Linköpingu a sv. Kateřiny Švédské, Brigitiny dcery. Skrze četbu těchto a mnohých jiných zázračných příběhů, tj. prostřednictvím náboženství, rodiče postižení ztrátou dítěte snadněji docházeli útěchy a smíření se svou ztrátou. Text Eivora Andersena *Oftestada Transforming the Investment in the Afterlife: Readings of the Poem De Vita Hominis in Pre-Reformation and Post-Reformation Denmark*⁴ zkoumá kontinuity a změny v ekonomické a duchovní „investici do posmrtného života“ v náboženských kontextech Dánska před a po reformaci a vystihuje základní rysy protestantského pohledu na směřování ke spáse duše. Aspekt magického přemýšlení můžeme sledovat v příspěvku Iris Ridder *Dicing towards Death: An Oracle Game for Miners at the Falun Copper Mine from the Early Seventeenth Century*,⁵ věnujícímu se poněkud překvapivě horníkům. Nicméně hornické povolání, již ve středověku práce velmi nebezpečná, vyznačující se nepředvídatelností kvůli častým nehodám, se stalo živnou půdou pro magické strategie. Autorka analyzuje veskrze zajímavý pramen, knihu *Ett litet Tidh-fördriiff* (Malá kratochvíle; 1613), skrze nějž ukazuje, že falunští horníci pojímali hraní kostek jako rituál v rámci svého každodenního hazardu se zdravím a životem. Jednalo se o sepsání pravidel hodů kostek, které měly předvídat budoucnost, případně přinést štěstí tomu, kdo kostkami vrhl. Ridder tedy upozorňuje na souvislost mezi hraním kostek a umíráním v raně novověkém švédském těžebním průmyslu.

Håkon Haugland se v článku „*To Help the Deceased Guild Brother to His Grave: Guilds, Death and Funeral Arrangements in Late Medieval and Early Modern Norway, ca. 1300–1900*“⁶ zabývá fungováním norských středověkých a raně novověkých „guilds“ a jejich rolí v náboženské a sociální oblasti, která se naplňovala například v realizaci pohřbu zesnulého člena cechu, zajišťování mší, zpěvů a modliteb za jeho duši, stejně tak i podpoře jeho blízkých. Do jejich činnosti výrazným způsobem zasáhla reformace, pod jejímž vlivem se valná většina těchto aktivit přestala realizovat. „Guilds“, které přežily reformaci, se v tomto směru zaměřovaly pouze na zajištění čestného pohřbu svým členům. Po roce 1690 se pompéznost pohřbů stále více omezovala a postupně došlo k jejich přesunu do privátní sféry, přičemž norské řemeslné cechy jako takové zanikly roku 1869. Autorem použitý termín „guild“ může na území Norska

3 „Ztráta dítěte a modlitby ve švédských středověkých miráklech. Náboženství jako prostředek utišení rodičovského žalu“.

4 „Proměna investice do posmrtného života. Čtení básně *De Vita hominis* v předreformačním a poreformačním Dánsku“.

5 „Hra se smrtí v kostky. Rituální hazardní hra pro horníky měděného dolu ve Falunu z počátku 17. století“.

6 „Pomáhat zesnulému spolubratru do hrobu.‘ Guilds, smrt a pohřby v Norsku pozdního středověku a raného novověku (1300–1900)“.

evokovat několik významů, hlavně tedy „cech“ a „náboženské bratrstvo“. Cechy a bratrstva měly podobné kořeny. Pro dobu předreformační byl *termín* guild užíván šířeji jako společenství, jehož činnost připomíná například česká náboženská bratrstva.⁷ Nicméně vlivem reformace náboženská bratrstva v Norsku zanikala a v poreformační době „guild“ znamenala pouze profesní a obchodní sdružení, tj. cech, které ale zároveň naplňuje náboženskou a sociální roli v péči o své zesnulé členy a jejich rodiny. Závěrečný doslov Ditleva Tamma *Post-Mortem — an Afterword* přináší zamyšlení nad možnostmi studia fenoménu smrti a shrnuje dosavadní historiografická bádání o tomto problému.

Publikace, zpřístupněná ke stažení ve formátu pdf na internetu,⁸ přináší výsledky nejnovějších výzkumů, věnujících se řešení otázek problematiky víry v nadpřirozeno, hodnot a ustálených vzorců chování, které se v předmoderní Evropě pojily k problematice umírání a smrti. V tomto směru stále zůstávají hlavním inspiračním zdrojem studie francouzských historiků dějin každodennosti — Philippa Arièse, Michela Vovella či Jean-Claude Schmitta. Jejich metody a výsledky prací jednotliví autoři přispěvků aplikují na prostředí severských zemí Evropy a Polska v období středověku a raného novověku. *Death and Dying* je možné také porovnat s podobně koncipovanými kolektivními monografiemi *The Place of the Dead. Death and Remembrance in Late Medieval and Early Modern Europe* editorů Bruce Gordona a Petera Marshalla⁹ a *Death in Medieval Europe: Death Scripted and Death Choreographed* editorky Joelle Rollo-Koster.¹⁰ I zde se jedná o případové studie propojené tematikou smrti, jednotlivá subtemata ale vychází ze širšího geografického prostoru napříč Evropou (Britské ostrovy, Island, Itálie, Francie, Španělsko, Německo, Švýcarsko, Sedmihradsko), a tedy kulturně, nábožensky i sociálně více různorodého. Studie ve druhé zmiňované publikaci jsou ohraničeny časovým mezníkem 14. století. Recenzovaná publikace oproti tomu přináší texty vycházející z menšího areálu, který je ale ve výše zmíněných aspektech ucelenější, a časově rozkročené až do 19. století. Témata, jež se zde objevují, již došla badatelské pozornosti, někdy dokonce i v naší domácí historiografii (například náboženská útešná literatura), *Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe* je ovšem představují z pohledu poměrně specifického regionu severských zemí a Polska.

Otázka spásy duše a psychického vyrovnávání se s odchodem blízkého člověka, nejruznější divergence a variace tohoto všeho v závislosti na postavení člověka v rámci sociálních skupin, jeho etnického původu, věku, vyznání a nevyhnutelné regionální rozdíly představují podtémata smrti a umírání. Všechny tyto aspekty do značné míry ovlivňovala křesťanská církev a náboženská víra — středověké kanonické právo definovalo, kdo měl nárok na to být pohřben v půdě posvěcené církvi a na řádné posmrtné

7 Viz Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

8 Dostupné na: http://www.helsinki.fi/collegium/journal/volumes/volume_18/Death%20and%20Dying%20in%20Medieval%20and%20Early%20Modern%20Europe.pdf [náhled 25. 6. 2019].

9 Bruce GORDON — Peter MARSHALL (edd.), *The Place of the Dead. Death and Remembrance in Late Medieval and Early Modern Europe*, Cambridge 2000.

10 Joelle ROLLO-KOSTER, *Death in Medieval Europe: Death Scripted and Death Choreographed*, London — New York 2017.

obřady. Ve středověké a raně novověké Evropě vedle sebe koexistovalo několik kultur, které utvářely výše zmíněné faktory — po nástupu reformace v Evropě si nové evangelické církve vytvářely vlastní zvyklosti vycházející z té které věrouky s křesťanským základem. Samotná reformace přinesla mnoho změn, ovšem přechod se neodehrál formou ostrého řezu, naopak byl na mnoha místech spíše pozvolný, staré koncepce a postupy pouze získaly nový kontext. Domnívám se, že se vzhledem k těmto návaznostem jeví jako vhodný postup zkoumat dané jevy v období středověku a raného novověku. Smrt v moderním světě změnila svůj význam, nevnímá se již jako logické naplnění života, ale spíše jako jeho přerušování s pachutím absurdity, jednotlivci se jí snaží vytěsnit. Nahlížet smrt a umírání v historické perspektivě, chápání estetiky smrti a pojmání umírání jako umění určitého druhu umění může přispět k tomu, aby se smrt více pojímala jako přirozená součást života. Výzkum historie smrti a postojů k ní v průběhu dějin nám může pomoci pochopit i naši vlastní kulturu i porozumět úzkosti světa dneška. V tomto ohledu je skladba vybraných příspěvků velmi pestrá a je třeba vyzdvihnout jejich široký časový a teritoriální záběr, stejně jako nesmírně zajímavá podtémata. Texty doplňují barevné ilustrace makabrozní tematiky, vesměs dobových obrazových pramenů. Jmenování autoři badatelsky vytěžují pozoruhodné prameny z provenience konkrétní severské země, kterou zkoumají, přináší mnoho odborných podnětů i možnost komparace se situací v českém prostředí.

Helena Chalupová

Thomas KRZENCK (ed.), *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhunderts (Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 9)*, Marburg, Verlag Herder-Institut, 2017, 484 s., ISBN 978-3-87969-422-8

Výzkum pozdně středověkých a raně novověkých českých měst je stále zatížen zlomkovitostí a tím, že chybí větší syntéza dosud vykonaného rozsáhlého výzkumu dějin jednotlivých měst. Ani ediční práce na vydávání pramenů z provenience pozdně středověkých a raně novověkých měst prozatím až na výjimky¹ nepřekročila hranice městských hradeb, aby méně poučenému nebo cizímu čtenáři zprostředkovala vhled do správní praxe městských úřadů. Tak je tomu i v oblasti testamentární praxe českých a moravských středověkých měst, kde historikové 19. a počátku 20. století vydali pouze několik výběrů pramenů² nebo pamětních

1 *Codex iuris municipalis* I–IV/1–3, Praha 1886, 1895, 1948, 1954, 1960, 1961; částečně i ostatní edice pramenů ke středověkým a raně novověkým dějinám Čech, Moravy a Slezska (Archiv český, *Codex iuris Bohemici* a další).

2 Např. Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu pražského*, Oddíl I, Staré město pražské, Praha 1866; Oddíl II, Nové město pražské, Praha 1870; Oddíl III, IV, V, Malá strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad, Praha 1872; nebo Josef TEIGE, *Základy starého místopisu pražského III*, Formulář Staroměstský ze XIV. století, Praha 1910; Oddíl I., Staré město pražské, 2 svazky, Praha 1910–1915; Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad*, Část I, 1300–1450, Plzeň 1891; Část II, 1450–1526, Plzeň 1905.